

УДК: 378. 147: [373. 3. 011. 3 - 051:005. 591. 6]

О.І. АРТЕМОВА

**ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ КРЕАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Резюме. У статті розкрито поняття креативного процесу, розглянуто психологічні та педагогічні креативні технології у професійній підготовці вчителя початкових класів, визначено особливості розвитку креативної особистості майбутнього фахівця та наголошено на важливості особистісно-креативного підходу під час вузівського навчання.

Ключові слова: креативність, креативний процес, креативна особистість педагога, особистісно-креативний підхід, креативні технології, креативна компетентність, креативний потенціал.

Сьогодення ставить перед освітою завдання – виховання креативної особистості, здатної до творчої діяльності в різних сферах життя. Щоб долати труднощі, знаходити інноваційні шляхи вирішення проблем, бути успішною, людина повинна активізувати свій творчий потенціал, свою креативність. Креативність як творча здібність виступає потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки. Творча обдарованість стає запорукою економічного процвітання й засобом національного престижу.

Проблему креативності розглядали американські психологи Дж.Гілфорд, П.Торренс, Дж.Рензулі, Р.Стернберг, Ф.Баррон. У вітчизняній психології вагомий внесок в дослідження даної проблеми було зроблено завдяки працям О.М.Матюшкіна, Я.О.Пономарьова, Д.Б.Богоявленської, Є.П.Ільїна, В.М.Дружиніна, О.Л.Яковлевої, В.О.Маляко. Незважаючи на те, що вже проведена велика кількість досліджень в галузі психології креативності, проте й досі недостатньо проведено досліджень щодо розвитку креативного потенціалу майбутніх вчителів. Особливо це стосується вчителів початкових класів, які закладають фундамент освіченості та компетентності кожного учня. Одне з центральних питань – питання про можливість навчання й розвитку креативності, тобто формування творчих вмінь, творчого мислення, творчого стилю діяльності. Тому в даній статті здійснено спробу теоретичного аналізу досвіду вивчення креативності в психологічній та педагогічній науці, розглянуто нові програми та технології розвитку креативності як учителів, так і учнів початкових класів.

Мета статті – проаналізувати теоретико-методологічні підходи щодо застосування психологічних та педагогічних креативних технологій в процесі професійної підготовки спеціалістів, зокрема майбутніх вчителів початкових класів.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в сфері вищої освіти, радикальні зміни в соціально-економічному та духовному житті потребують модернізації системи вищої освіти, що передбачає впровадження в навчально-виховний процес ефективних креативних методів роботи зі студентами. Саме креативність є одним із основних системоутворюючих факторів у структурі особистості, що впливає на рівень її розвитку та обумовлює процес самоактуалізації – прагнення людини до більш повного виявлення та реалізації власних задатків, здібностей, особистісних можливостей [4].

Питання розвитку креативності як особистісної риси студента є актуальні в світлі реформування системи професійної освіти. Сучасні студенти – це носії нового мислення, яке виявляє свій поки що зародковий стан у бажанні подолати розгубленість і хаос. Поширені явища невпевненості в правильності вибраного фаху, невизначеності щодо майбутнього кар'єрного становлення та росту, відчуття незадоволеності змістом та формою вищої освіти спричиняють все помітніші явища протестної самоорганізації. Відбувається первинна концентрація енергії, але не руйнівної, а творчої, яка з'явилася від втоми чекання і споглядання, від неякісного проведення пар тощо.

Креативність є одним із важливих чинників, обов'язковий атрибут знань, що набуває людина в процесі навчання, діалогічність суб'єктів освітнього процесу. Існує суперечність між об'єктивною потребою суспільства в активній, креативній особистості та освітньо-виховною практикою, що готує у різних видах професійного навчання здебільшого фахівців-виконавців, невіправдано ігноруючи креативний потенціал кожного індивідуума. Внаслідок цього особливо актуально постає проблема більш активного використання у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів креативних освітніх технологій.

Актуальність статті визначається сучасними концепціями розбудови освіти в Україні в напрямку переорієнтації на особистісно-креативний підхід у навчанні й вихованні підростаючого покоління, яке прагне максимально реалізувати свої можливості, самореалізуватися, самоактуалізуватися. З огляду на недосконалість традиційного підходу до організації навчально-виховної роботи у вищому навчальному закладі, проблема оптимізації пізнавальної активності студентів, підвищення рівня їх знань через актуалізацію їх особистісно-креативного потенціалу передбачає цілеспрямоване наукове дослідження та розробку спеціального особистісно-креативного підходу до організації навчальних занять на педагогічному факультеті.

Креативність – синонім інноваційності, поняття, яке визначає здатність особистості до продукування принципово нового, духовного і матеріального, це елемент розвитку культури, важливий чинник творення самобутності нації. Якість освіти визначається саме спроможністю навчального закладу, і університету, і школи, створити умови для розвитку нетрадиційного мислення, вміння адаптуватися, а згодом створити щось нове, важливе, якісно краще. Принцип креативності полягає у максимальній орієнтації на творче начало у навчальній діяльності, засвоєнні власного досвіду творчої діяльності [2]. При цьому в результаті навчально-педагогічного впливу має формуватися гуманна особистість, яка вміє, відстоюючи свою неповторність, толерувати розмаїття

оточуючого соціального, політичного та економічного середовища. Життєвий шлях людини має бути успішною життєтворчістю, а успіх навчання та вміння вчитися все життя закладає початкова школа.

Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що креативний потенціал людини інтенсивно розвивається у початкових класах в процесі навчання. Аналіз наукового фонду (Т.Н. Байбара, Д.Б. Богоявленська, О.О. Бодалев, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, Л.В. Занков, Н.С. Лейтес, А.К. Маркова та ін.) переконує в тому, що молодший шкільний вік – сензитивний період для розвитку творчих здібностей, формування інтересів особистості і здійснення можливостей проявити себе в різних видах діяльності. Відтак, розвиток креативного потенціалу молодших школярів вимагає впровадження в навчально-виховний процес активних форм і методів навчання, що значною мірою могли б забезпечити формування дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії та уяви учнів. Учені формулюють принципи, що мають бути закладені у структуру побудови творчого уроку. 3-поміж них: стимулювання пізнавальної активності, пошук нового у звичайному; усвідомлення та засвоєння матеріалу через запитання; формування вмінь прогнозувати наслідки прийнятих рішень; розкриття навчальних тем як вправ на активізацію уяви; створення в класі обстановки непрагматичності, коли в ієрархії структури цінностей основною цінністю є людина. Отже, навчальна аудиторна діяльність має бути спрямованою на розвиток креативного потенціалу молодшого школяра і здійснюватися за такими напрямками: 1) нагромадження досвіду пошукової і дослідницької діяльності; 2) вправління в комбінуванні, конструюванні, перетворенні; 3) розвиток уяви і словесної творчості [2].

Сучасна школа це та, де учень повноцінно живе, проектує своє майбутнє, свій шлях, враховуючи власні можливості, ставлячи перед собою завдання самовдосконалення, самовиховання, самоосвіти. Розвинути в учнів креативність може особистість креативна, вчитель, який розкрив у собі креативний потенціал, здатний сам до творчого нестандартного мислення, вміння ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності.

Як бачимо, розкриття і розвиток креативного потенціалу майбутніх вчителів початкових класів є важливою складовою під час професійної підготовки, а застосування психологічних та педагогічних креативних технологій під час навчання сприятиме розвитку креативної особистості педагога, якого так чекає сучасна школа. Вчитель початкових класів в сучасних умовах повинен володіти здатністю до творчого мислення та інноваційної діяльності, ухвалювати самостійні й нестандартні рішення, бути професійно компетентним. Європейські стандарти вимагають від вчителя готовності до застосування нових ідей, здатності постійно навчатися, бути в постійному творчому пошуку. Виконати це завдання може тільки креативний учитель, який постійно прагне до самовдосконалення та саморозвитку, стимулюючи до цього своїх учнів. Актуальним сьогодні є філософське осмислення проблеми якості у вищій школі, рефлексія тих чинників, які здатні сформулювати важливі складові сучасної освітянської політики.

Дослідження креативності потребує з'ясування понять творчість та креативність. Більшість дослідників схильні розглядати творчість як процес, що має певну специфіку й призводить до створення нового, а креативність як потенціал, внутрішній ресурс людини, творчу здібність. Дехто переконаний, що лише обрані люди народжуються творчими, артистичними, креативними. Але генетика уже декілька років працює над тим, щоб раціональними та логічними фактами довести протилежне – креативними є всі. Креативність може розвинути кожен в собі самостійно, це – не дар, а клопітка робота, це якість, яку можна розвивати. Креативність передбачає наявність трьох речей: мотивації, вміння мислити та навичок латерального мислення. Креативність неможлива без бажання продукувати нові ідеї. Розвинути свій креативний потенціал можна у процесі спеціально організованих педагогічних впливів під час навчання в університеті. Проаналізувавши наукову спадщину відомих вчених, які займалися дослідженням творчого потенціалу особистості (Г. Айзенк, А. Алейніков, М. Бердяєв, Д. Богоявленська, Л. Виготський, В. Лернер, А. Маслоу, О. Моляко, А. Полякова, Я. Пономарьов, В. Рибалко, В. Семиченко, С. Сисоєва, Р. Штайнер, Е. Фромм, Ю. Юсов та інші), зауважимо, що креативність розглядається ними як основа, психологічний механізм, що зумовлює творчу активність людини для самоактуалізації та творчої самореалізації у різних видах життєдіяльності. Отже, креативність є характерною ознакою творчої особистості, спроможної реалізувати свій творчий потенціал за власною ініціативою і з вибором відповідних засобів.

Під час професійної підготовки творчі можливості, закладені у кожній людині природою, мають бути розвинені та педагогічно скориговані. Креативна освіта повинна відповідати такій організації навчання, виховання і розвитку творчої активності, у якій як викладач, так і студент, майбутній вчитель, має мати сприятливі умови для самореалізації, повинен прагнути до отримання творчого продукту інтелектуальної діяльності і самостійного створення нового.

Отже, креативну освіту визначимо як освіту, спрямовану на розвиток загальної креативності учасників педагогічного процесу, освіту з гнучкою системою форм організації навчально-виховного процесу, відповідно до здібностей, нахилів, потреб студентів.

Креативні технології будуть зорієнтовані на використання інноваційних педагогічних технологій, що забезпечать особистісне зростання та розвиток креативного потенціалу студентів. Головна мета креативної освіти – активно включити студентів в розробку та апробацію моделей розкриття креативного потенціалу кожного студента під час підготовки до практичних та лабораторних занять, визначити основні показники креативної компетентності особистості, запровадити інноваційні технології розвитку креативного потенціалу, удосконалити систему психолого-педагогічного супроводу особистості в системі креативної освіти.

Застосування креативних технологій у навчанні, у професійній підготовці вчителів початкових класів дозволить підготувати педагогічні кадри до використання сучасних інновацій, які успішно застосують у своїй

роботі в школі, та покладе початок формуванню вмінь і навичок реалізації завдань креативної освіти. Методи дослідження – аналіз психолого-педагогічної літератури, аналіз педагогічного досвіду колективів навчальних закладів та окремих вчителів, спостереження, анкетування, опитування, тестування, презентації.

Застосування психологічних та педагогічних креативних технологій під час навчання в університеті має колосальне значення, бо очікувані результати вже покажуть себе в практичній професійній діяльності. На рівні системи освіти це активізація творчої активності педагогічних кадрів, підвищення рівня психолого-педагогічної культури та фахової майстерності педагогів, запровадження інноваційних навчально-виховних технологій, спрямованих на розвиток креативності учасників педагогічного процесу, зростання якості освіти та виховання, вдосконалення системи психолого-педагогічного супроводу розвитку особистості школярів, що забезпечує максимально сприятливі умови для задоволення освітніх потреб, розвитку самосвідомості, самореалізації кожної дитини у творчому середовищі, збільшення кількості випускників, що обрали професію, яка в найбільшій мірі відповідає їхнім здібностям та потребам суспільства. На рівні особистості фахівця – це усвідомлення пріоритетів креативної освіти, комплексне впровадження інноваційних педагогічних технологій розвитку творчих здібностей учнів, зростання прагнення до самовдосконалення, самоосвіти та самореалізації, включення в систему науково-дослідної роботи, накопичення передового педагогічного досвіду, який може бути запровадженом у масову практику.

Сьогодні студент повинен розуміти, що творить себе кожен сам. Під час навчання потрібно не боятися самим створювати умови, впливати на процеси, стати учасником, не пропустити, перегнати. Найбільш продуктивними серед креативів виявляються більш активні, агресивні в захисті свого «Я», здатні до співробітництва й організованості, здатні правильно визначати цілісність явищ, швидко і правильно цим користуватися, здатні легко пристосовуватися й експериментувати, легко відмовлятися від власних нерезультативних ідей, швидко орієнтуватися в дійсності. Серед особистісних якостей креативних людей можна назвати прагнення до домінування, сміливість в захисті своїх ідей, потреба в соціальних контактах і соціальній активності, товариськість і популярність тощо.

Креативність – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, який проявляється в мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становить відносно стійку характеристику особистості [1]. На початку вивчення креативність вважали однією з функцій інтелекту. Згодом креативність віднесли до відносно незалежних факторів обдарованості, який не завжди виявляється в текстах інтелекту і навчальних досягненнях. Нині у психології креативність розглядають як незвідну до інтелекту функцію цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик.

У професійній діяльності випускників вищих навчальних закладів досить часто спостерігаються суперечності між рівнем набутих теоретичних знань, методичних умінь та можливістю продуктивного використання їх у навчально-виховній взаємодії. Це пояснюється недостатньою розробленістю особистісно-орієнтованих, креативних підходів до професійної підготовки студентів, хоча саме такі підходи спроможні забезпечити гармонійний розвиток та розкриття особистісного, творчого потенціалу студентів як основи подальшої продуктивної професійної діяльності.

Психолого-педагогічні креативні технології у професійній підготовці майбутніх вчителів початкових класів передбачають особистісно-креативний підхід, який є перспективним, оскільки полягає у можливості забезпечити значно вищу результативність навчально-пізнавальної діяльності студентів на основі актуалізації особистісного творчого потенціалу. Розробка особистісно-креативного підходу несе в собі необхідність творчої інтеграції новітніх досліджень у психолого-педагогічній науці. Під особистісно-креативним підходом у навчанні студентів розуміємо певну сукупність концептуальних і методичних засобів розвитку і реалізації креативного потенціалу особистості студента з метою покращення якості засвоєння знань, підвищення рівня мовленнєвої культури і в цілому успішності його професійної підготовки [3].

Прояви креативності завжди індивідуальні. Психологічні дослідження дають змогу окреслювати основні особливості, характерні риси креативної особистості, на основі яких будемо впроваджувати особистісно-креативне навчання студентів. Це надзвичайна продуктивність праці, вміння зосереджувати увагу і довго утримувати її на одній проблемі; гнучкість розуму, широта і оригінальність мислення; незалежність думок і оцінок, вміння критично ставитися до своїх і чужих ідей, готовність до ризику, мужність і сміливість духу і розуму; підвищене прагнення до самоствердження, схильність до гри, наявність естетичного почуття і гумору [2].

Провідними психолого-педагогічними засадами розробки і реалізації особистісно-креативного підходу в навчанні студентів вищих педагогічних закладів є орієнтація на концептуальну модель особистості, взаємозв'язок психодіагностики та психокорекції в процесі навчально-виховної взаємодії, система креативно-розвивальних засобів [3]. Реалізація особистісно-креативного навчання студентів сприятиме розкриттю їхнього креативного потенціалу, дозволить ознайомитися з психологічними та педагогічними креативними технологіями, які успішно будуть застосовані у практичній професійній діяльності.

Змістово-психологічний вимір визначають такі фактори, як здатність до спілкування, риси характеру, досвід спілкування, соціальний та індивідуальний інтелект, емоційно-почуттєва сфера. Складовими креативно-діяльнісного виміру є здатність до цілеспрямованої, спільної продуктивної діяльності та взаємодії; інформаційно-пізнавальна основа творчої діяльності; семантика творчих вчинків та дій, цілей і планів спільної творчої діяльності, мовних засобів спільної творчої діяльності; результати вчинків і дій; емоційно-почуттєва регуляція творчої діяльності і соціальної поведінки [3].

Для визначення продуктивності навчальних занять із використанням особистісно-креативних засобів

застосовуються самозвіти студентів та анкетування. Проведення практичних і лабораторних занять супроводжується підготовленими презентаціями відповідно до теми, залученням комп'ютерних технологій з наступним обговоренням. Креативність має проявлятися в голосі, в тембрі, в темпі.

Креативний потенціал особистості блокується психічними захистами суб'єкта, які виявляються в ході психодіагностики і розблоковується в процесі психокорекції та професійної підтримки з боку викладачів. Психокорекційний компонент особистісно-креативного підходу до навчання реалізується на базі таких основних технік: ігротерапія, що сприяє досягненню емоційної стійкості та саморегуляції, усвідомлення самого себе, своїх переваг і недоліків, розширенню репертуару засобів самовираження особистості; арттерапія (креативний малюнок, музикотерапія, казкотерапія), що забезпечує розвиток здатності до самопізнання і самореалізації суб'єкта через мистецтво, сприяє корекції негативних особистісних тенденцій; психодрама, через яку здійснюється діагностика та корекція неадекватних станів та емоційних реакцій, їх усунення, поглиблення самопізнання; символдрама як кататимне переживання образів або як сновидіння наяву.

Креативність – дуже гнучке явище психіки, і за умови його розвитку або, навпаки, гальмування, креативні здібності можуть зазнавати різних змін. Формування креативної особистості вимагає запровадження в навчально-виховний процес активних форм і методів навчання, які значною мірою могли б забезпечити формування дивергентного мислення, проблемного бачення, фантазії та уяви. Високі вимоги ставляться до професійного становлення і розвитку креативної особистості вчителя початкових класів, що виражається в гармонійному поєднанні його творчого мислення з високорозвиненими загальнонавчальними вміннями. Уява забезпечує побудову образів продуктів праці, створення програми поведінки у невизначених проблемних ситуаціях, моделювання процесів або об'єктів. Створювані уявою вербальні образи стають основою креативного мовлення, так як всі потенційні здібності особистості адекватно реалізуються нею у мовленні. Креативне мовлення трактуємо як один із різновидів зв'язного мовлення, продукування особистістю нових оригінальних мовленнєвих образів і сюжетів на основі інтуїтивного мислення, продуктивно-творчої уяви, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці теоретико-методичних засад використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій для розвитку креативної особистості майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л.Г. Исследование речемыслительной креативной личности: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Л.Г. Алексеева (Ин-т психологи). – М., 1998. – 22 с.
2. Артемова О.І. Розвиток креативного мовлення молодших школярів: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.І.Артемова. – Одеса. – 20 с.
3. Кукуленко-Лук'янець І.В. Психологічні засади особистісно-креативного підходу в навчанні студентів університет: автореф. дис. ... канд. психол. наук / І.В.Кукуленко-Лук'янець (Ин-т педагогіки та психології проф. освіти АПН України). – М., 2003. – 22 с.
4. Чернилевский Д.В. Креативная педагогика и психология: учебное пособие для вузов / Д.В. Чернилевский, А.В. Морозов. – М.: МГТА, 2001. – 301 с.

О.И. АРТЕМОВА. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ КРЕАТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Резюме. В статье раскрыто понятие креативного процесса, рассмотрено психологические та педагогические креативные технологии в профессиональной подготовке учителя начальных классов, определены особенности развития креативной личности будущего специалиста, акцентируется внимание на важности личностно-креативного подхода во время обучения в высшей школе.

Ключевые слова: креативность, креативный процесс, креативная личность педагога, личностно-креативный подход, креативные технологии, креативная компетентность, креативный потенциал.

O.I. ARTEMOVA. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CREATIVE TECHNOLOGY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHER

The summary. The notion of the creative process is defined in this article. Psychological and pedagogical creative technologies in professional training of the primary school teacher are examined. Peculiarities of creative individuality of the future specialist development are determined. The emphasis is made on the importance of the personal creative approach in higher education.

Personal creative approach implies the usage of innovative creative technologies and is promising due to providing the opportunity to ensure the considerably higher effectiveness of educational and cognitive activity of students on the basis of actualization of their personal creative potential. The term personal creative approach is being considered as the conceptual and methodological complex of development and realization of individual creative potential of the student for the purpose of improving the quality of knowledge assimilation, competence development, increasing of the speech culture level and the success of his or her professional training in general.

Key words: creativity, creative process, creative individuality of pedagogue, personal creative approach, creative technologies, creative competence, creative potential.

**Рекомендовано до друку.
Д-р психол. наук, проф. В.М. Ямницький.**

Одержано редакцією 01.03.2017 р.